

kapott érte 540 frt. évi fizetést. Megbiztatták egytural, hogy kiadója akad, s hogy művének minden eladott példánya után egy forintot kap. Érdekes hogyan fogja fel Hegel hirlapírói állását. Ezt írja a többek közt Schellingnek: „Noha a foglalkozás nem egészen nekem való, sőt tán a világ előtt nem is eléggé illedelmes — legalább nem becstelen.“ Ugy látszik, hogy voltak valami tervei lapjával, ezt igazolja következő nyilatkozata: „Hirlapjainkat, mind, rosszabbnak kell tartanunk a francziákénál s érdekes volna egy oly német hirlapot csinálni, mely a francziakét megközelitené, anélkül, hogy a pedanteriáról s a pártatlanságról, a mit a német első sorban megkíván, lemondana.“

Hegel, épen úgy, mint Göethe nagy tisztelője volt Napoleonnak. 1806. okt. 13. kelt levelében így ír: „Láttam a császárt, e világlelket, szemle-ütra kiindulni a városból (Jenából;) valóban csudálatos érzés az, egy ily individuumot, mely itt egy ponton centralódik, egy lovon ülve látni, kinek befolyása a világra kiterjed, mert a világon uralkodik.“ Egy 1807-ben kelt levélben pedig azt írja: „A nagy államtan-tanár Párisban ül. A württembergi államtanács felosztatása után, Napoleon dühösen mondta a württembergi miniszternek: Nem despotának tettem én urát, hanem souverainnek! — A német fejedelmek még nem fogták fel miben áll egy szabad monarchia — Napoleonra vár mindennek organisálása.“ A jénai utközetet Hegel a felszabadulás napjának tartotta s nagyra volt vele, többször emlegette, hogy első nagy művet, a Phänomenológiát a jénai csata éjszakáján fejezte be. Később lohad ugyan, egy kissé, Napoleon iránti lelkesedése, de fiatalkori emlékei mindig megmaradnak.

Hegel végre megszabadul ujságíró állásától, mely sohasem volt inyére, Nürnbergben igazgató lett s aztán emelkedése biztosítva volt. Egy a különös Hegel hirlapírói szereplésében. A hirlapírással foglalkozásnak, még ha csak átmenetelig történik is, rendesen meg van az a haszna, hogy az illető beleokul az irodalmi fogásokba. Hegelen az nem látszott meg. Maradt oly nehézkesnek, oly nehezen érthetőnek, a minő korábban volt. E levelek alig járulnak valamivel philosophiája megvilágosításához. **F.**

Ki a szerzője a természet törvényeknek? E cim alatt Wundt Wilmos, a jeles physiologus és korunk egyik legkitünőbb bölcésze, igen érdekes s szellemes czikket közöl az általa kiadott Philosophische Studien tavalyi 3-ik kötetének 3-ik füzetében.

Wundt szerint az egyes szók jelentőségei, az idők folyamában, sajátos vándorlásokon s átalakulásokon mentek keresztül. Ily vándorlásnak volt alávetve a „törvény“ szava is, mely a polgári jogrend köréből — hol eredetileg használ-

tatott — kivonva, először a természetre vitetett át, hogy végre az újabb időben, a természet körében szerzett, tapasztalt befolyások által megváltoztatva, a „szellemi, lelki törvények“ különböző formáiban s eredete jelentőségének közelébe visszatérhessen. Ennek előre bocsátása után, vázolja a törvény fogalma körfutásának történetét s feleletet ad azon kérdésre: vajjon kit tartottak „törvény“-hozónak a különböző korszakokban? Felelete így hangzik: Eleinte a természeti törvények előhozója volt: — az Isten, később: maga a természet; az újabb időben pedig: a természettudósok.

Descartes bár nem teremtője a természettörvény kifejezésnek, de neki köszönhető, hogy e kitétel „törvény“ az újabb természettudományban polgárjogot nyert s otthonossá lőn; — nála a természettörvények oly szabályok, melyeket nem a természet megfigyeléséből, észleléséből, hanem Isten tulajdonságainak szemléletéből érthetünk meg. Szabályoknak mondatnak, a mennyiben általunk megismertetnek és a tünemények megmagyarázására alapul vétetnek föl; törvényeknek pedig annyiban, a mennyiben azokat Isten eredetileg az anyagba beojtá, a midőn ennek tulajdonságait meghatározza! Itt tehát a törvény adója, szerzője az Isten.

E szó használatának ezen első formájában, két pontban megfelel eredeti jelentőségének. A természettörvény, ugyanis, oly norma, melynek nemesak alá van, nak vetve az egyes jelenségek, mint tények, hanem, melynek előhozója, oka is egy személyes akarat. Feltűnő e szó használatában azon takarékoság melylyel a természetre vonatkozó alkalmazásának legelső idejében éltek. Az anyag általános tulajdonságai és mozgásának alaptörvényei — ez a közönséges nézet — közvetlenül Istentől lettek elrendelve; minden egyes, azután, e törvényekből, matematikai szükségességgel jön elő. Ugyanazon nézet ez, melyet később Leibnitz ismételve ezen formában fejezett ki: „Minden tünemény a mechanikai törvényekből, szigoru causalis szükségességgel levezethető, de magok a mechanikai törvények csak mint czélok értendők.“ E czélok, nála is, az isteni világrand céljai; és itt van, szerinte, alapja azon érintkezésnek és összefüggésnek, mely a természeti világot az erkölcsivel, a természeti törvényt az erkölcs-törvényvel közvetlenül összefűzi; mindkettő az isteni akarat direct kifolyása. Newton általán távol tartá természet philosophiáját theologiai tárgyalásoktól; de azon vallásos érzület mellett, mely e nagy természet-buvárnak tulajdona volt, nem kételkedhetünk, hogy „Leges naturae“-jánál az isteni akaratra, mint a legmagasb törvényhozóra gondolt szintén. Világosan kitűnik e nézet azon jegyzetekből, mikkel „Pincipiái“-nak harmadik kötetét befejezi.

A természet tudományokban való meghonosodás s a polgárjog megnyerése után e kifejezés azonban láthatólag hova-tovább megváltozott viszonyaiban. Az Isten helyére maga a természet lép.

Lehet hogy e tekintetben eredetileg közreműködtek a régi pantheistikus nézetek, melyeknél mindkét fogalom az Istenről és a természetről összeesnek. Ily értelemben beszél már Giordano Bruno is, a vallásos tisztelet kifejezéseivel, a természet törvényekről, sőt magán Galilei természet nézetén is mutatkozik — bár nincs kifejezve — az elmúlt idők olasz természet philosophiájának némi pantheistikus színezete. Ezen vallásos gyökértől, azonban, teljesen csak a mult szá-

zadnak, a természettudományokat is hatalmába kerítő szabad gondolkodása fosztotta meg. Természetes, hogy időközben itt is, mint sok más esetben, a gyakori használat kedvezett e kifejezés profanatiójának.

Minthogy ez időtől fogva a „természet törvény“ alatt bizonyos szigorú szabályszerűséget értettek csak, nem akadályozta misem azt, hogy e szónak használatát eredeti határain jóval túl kiterjeszszék. Így keletkezett a megkülönböztetés az általános és specialis, axiomatikus és levezetett természet-törvények között. Kétségtelen, hogy ezen felfogási mód, még most is, szelvében el van terjedve. A fogalom két eredeti, őszalkatrészből megmaradt az egyik, hogy az egyes történetekre, jelenségekre alkalmazható, mely jelenségek, tünemények a törvénynek vannak alávetve; a másik, a személyes akaratnak eszméje, ki a törvényt adja, elveszett.

De ezzel még korántsem érte el kifejlődése egész teljességét, hanem azon szakadatlanul folytatott terjesztése a szó használatának, mindig alá rendeltőbb szabályszerűségekre a szó jelentőségének olyan utolsó alakzatára vezetett, melyet joggal a mai kor jellemzőjének lehet tekinteni.

Minél specialisabb tartalmat nyer ugyanis valamely törvény, annál inkább megköveteli a megkülönböztetés szükségessége azt, hogy e törvényt egyszerű és könnyen használható elnevezésekkel lássuk el. De lehetne-e egyszerűbben elnevezni valamely törvényt, mint ha azon egyén nevét adjuk neki, ki azt először föllállítá?

Igy az ujkor tényleg egész tárházát hozta elő a személyekről elnevezett természet-törvényeknek. Beszélünk Mariotte-, Gay-Lussac-, Dulong és Petit-, Avogadro-, Ohm- és Weber-féle törvényekről és sok másokéről. A nagy természettudósok nyomdokait követik a kicsinyek. A fiszteletadás, a név megörökítése általmit először a botanikusok és mineralógusok hoztak használatba a fajok jelzésére: így — bár a tárgy által korlátozt kisebb mértékben — elterjedt a physikában chemiában és más rokon tudományokban. E „törvények“ néhányá egyszerűsmind bizonyos mértékben ephemer jelleget hord magán: jönnek és mennek, hogy szükség esetében másoknak adjanak helyet. Sok esetben tehát e kitételek „törvény“ és „hypothesis“ most már, majdnem, azonos értelemben használatnak. — Világos: hogy itt már isteni eredetről szólni nem lehet, de ép oly kevéssé arról, hogy azok a természettől adattak, néha arról sem hogy a természetből szereztettek. Ki lenne más itt a törvényt szerző, ha nem azon természet vizsgáló, ki ilyen tételt legelőször föllállít? Valóban ezen jelentése mindinkább az uralkodóbb, ha mindjárt, sok esetben, a törvény mostani jelentése a másodikkal, sőt itt-ott az elsővel is összeköthető.

Ily nemű fejlődések legtöbbjének ugyanis azon sajátsága van, hogy az újabb fejlődési mozzanatnál a régi teljesen el nem enyészik.

De bármennyire különbözni látszik is a harmadik és utolsó fok az elsőttől, hol Isten a törvényt adó, egy pontban mégis jobban megközelíti, mint a tiszta naturalismus időszaka, melynek felfogásával szemben ugyanis a törvény nem pusztán a parancs jellegével bír, mely parancsnak az objectív tünemények engedelmeskednek, hanem ismét föllünik, ismét megfélemlítő a személyes akarat, mely ezen parancsot adja, és minthogy ezen akarat emberi akarat, így a

szó mai jelentősége őseredeti jelentőségének — melyből származott — közelébe újra visszatér. Ha a második kifejlődési fokozatnál a mult század naturalistikus világnézelte birt bizonyos mértékben közreműködő szereppel, ugy a mostani foknál, korszakunk sceptikus hajlamától, nem lehet megtagadnunk a részességet, a hajlamtól, mely érthetővé teszi, hogy valamely tétel érvényességeért, alkalmazhatóságáért nem a természetet magát, hanem inkább azt szereti felelőssé tenni, ki azt felállítja.

Eltelkintve attól, a mit általán a fejlődésről mondottunk és nem tekintve azon körülményt, hogy a különböző fokok együtt is létezhetnek: a cikk elején fölvetett kérdésre röviden így felelhetünk: A 17. században Isten adja a természettörvényeket, a 18-ban maga a természet teszi ezt, és a 19-ben gondoskodnak erről az egyes természetbuvárok. Hogy miképpen tükröződik vissza e két tüneményben az „idők szelleme“, annak tanulmányozása, a művelődés történetirójának feladata.

Dr. Buday József.

E. Caro, a párisi Sorbonne philosophiai tanára jul. hó 13-án, 61 éves korában meghalt. Caro ahhoz a philosophiai irányhoz tartozott, melyet Franciaországban új eklecticismusnak hívnak, s fejének Victor Cousin-t tekintik. Caronak egy izben meg is mondták, hogy Cousin táborába sorolják, mire azt válaszolta, hogy eredisége nagyobb, semmint egyszerűn a tanítvány sorába melhetne, a „mester“ mellett megvan önállósága. Az bizonyos, hogy aránylag, rövid idejéhez képest, sokat irt. Ime művei chronologikus sorozata: Saint Dominique et les Dominicains; La vie de Pie IX; Du Mysticisme au XVIII-e siècle; Études morales sur le temps présent; L'Idée de Dieu et ses nouveaux critiques; L'Examen détaillé de la vie de Göthe; Le Materialisme et la Science; Les Problèmes de morale sociale; La pessimisme au XIX siècles; Jour d'épreuves stb. Egyik alapítója volt azonkívül a Revue européenne-nek. Caro iratait az elegans nyelvezet s a problema tiszta felfogása jellemzik a philosophia minden, még az ugynevezett togas kérdéseinek feldolgozásában is. Vannak-e kezdő és vég okok? Van-e nyoma a szándéknak a mindenségben s miről ismerhető fel? Hogyan kell vélekedni arról a pörről, melyet a természettudomány a metaphysika ellen indított? Vajjon a magában maradó természettudomány ad-e szilárd alapot a létében fenyegetett elme és lelkiismeretnek. E kérdéseket, s még egy nagy számát a másod rangu kérdéseknek vette vizsgálat alá Caro. A vizsgálat ugyan megtörtént, de midőn az ítéletet meg kellett hozni, midőn a metaphysikus megoldás fölényét akarta kimutatni, ereje rendesen elhagyta, előbb még oly tisztán látott érvei élet maga sem látja s a munka üres vagy épen sentimenat-